

РОЗДІЛ III

ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ У КОНТЕКСТІ ПОРІВНЯЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНИХ ТА ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 378.091

DOI: [https://doi.org/10.35387/od.2\(18\).2020.131-150](https://doi.org/10.35387/od.2(18).2020.131-150)

Аніщенко Олена Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6145-2321>

E-mail: anishchenko_olena@ukr.net

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ АНДРАГОГІВ: АНАЛІЗ ДИСЕРТАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ГАЛУЗІ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК В УКРАЇНІ

Анотація. Автором оглядової статті проаналізовано дисертаційні дослідження у галузі педагогічних наук в Україні, в яких висвітлено зарубіжний досвід підготовки андрагогів. Обґрунтовано актуальність порушеної проблеми. Здійснено класифікацію, систематизацію опрацьованих дисертацій на основі запропонованих автором критеріїв (особистісно-інформаційний, предметно-змістовий, організаційно-процесуальний, науково-ідентифікаційний). Встановлено, що у дисертаціях українських науковців викладено концептуальні, теоретичні засади професійної підготовки сучасних фахівців-андрагогів в окремих європейських країнах, США, Канаді, Мексиці та Венесуелі, змістові, організаційні, процесуальні аспекти професійної підготовки андрагогів. Акцентовано увагу на науковій новизні та практичному значенні дисертаційних досліджень, здійснених українськими науковцями.

Виокремлено нагальні завдання педагогічної науки і практики в умовах стрімкого зростання попиту і пропозицій на національному ринку освітніх послуг у сфері освіти дорослих, серед яких такі: розроблення професійного стандарту за професією «Андрагог», програм підготовки і підвищення кваліфікації педагогічного персоналу закладів формальної і неформальної освіти дорослих, який покликаний здійснювати професійну діяльність в умовах структурних перетворень суспільства та економіки, у ситуації нестабільності й невизначеності. Наголошено на доцільності здійснення подальшого вдосконалення змісту педагогічної освіти, виходячи з цільового спрямування (підготовка до роботи з різними категоріями дорослих), посадових обов'язків фахівців-андрагогів, попередньо здобутої ними освіти (для закладів післядипломної освіти), досвіду діяльності, індивідуальних інтересів, культурно-освітніх потреб

тощо.

Ключові слова: андрагог; педагогічний персонал у сфері освіти дорослих; професійна підготовка андрагога; зарубіжний досвід; дисертаційні дослідження з педагогічних наук.

Anishchenko Olena – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Andragogy Ivan Zlaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of the NAES of Ukraine

ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0002-6145-2321>

E-mail: anishchenko_olena@ukr.net

FOREIGN EXPERIENCE OF ANDRAGOGUES TRAINING: ANALYSIS OF DISSERTATIONS RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGICAL SCIENCES IN UKRAINE

Abstract. *The review article analyzes dissertations research in the field of pedagogical sciences in Ukraine, which highlight foreign experience in andragogues training. The urgency of the raised problem has been substantiated. There were carried out the classification, systematization of the examined dissertations on the basis of the criteria offered by the author (chronological, geographical, subject-thematic, professional-objective, scientific-informational (specialty, scientific degree, belonging of the author to a scientific school, etc.)). It is established that the dissertations of Ukrainian scientists submit the theoretical foundations of professional training of the modern andragogy specialists in separate European countries and the United States, Canada and the content, organizational, procedural aspects of the andragogues training. Emphasis is placed on the scientific novelty and practical significance of dissertation research conducted by Ukrainian scientists.*

There were singled out the urgent tasks of pedagogical science and practice in the conditions of rapid growth of demand and supply in the national market of educational services in the adult education field, among which are: development and approval of the professional standard by «Andragogue» profession, the state standard of higher education in «Andragogue» specialty; development and implementation of educational programs for the andragogues training in higher education institutions, professional development programs for pedagogical workers of formal and non-formal adult education, who should carry out professional activities in the conditions of society and economy structural transformations, in the situation of instability and uncertainty. There was emphasized on the expediency of improving the content of pedagogical education, based on the aim direction (preparation for work with different adult categories), position responsibilities of andragogue-specialists, previously obtained education (for postgraduate education institutions), experience of activity, individual cultural and educational needs, etc.

Key words: andragogue; pedagogical staff in the adult education field;

andragogues professional training; foreign experience; dissertations research in pedagogical sciences.

Постановка проблеми, її актуальність. Стрімкі зрушення у житті суспільства актуалізують посилення уваги до людинознавчого виміру соціально-культурних процесів у контексті цілей сталого розвитку держави. В Україні та зарубіжжі, в умовах розвитку суспільства, що навчається, помітно посилюється роль і значення освіти дорослих як невід’ємної складової освіти впродовж життя. На тлі стрімких соціально-економічних трансформацій, в умовах нестабільності й невизначеності освіта дорослих як один із найважливіших соціальних інститутів сприяє успішній адаптації дорослого населення до швидкоплинних змін. Аналіз основних тенденцій розвитку національного й зарубіжного ринків освітніх послуг для навчання дорослих (розвиток глобального ринку освітніх послуг, формування регіональних ринків освітніх послуг, посилення конкуренції, активізація діяльності закладів формальної і неформальної освіти тощо) свідчить про невідповідність попиту на андрагогів – фахівців, що здійснюють професійну діяльність у сфері освіти різних категорій дорослого населення.

Вивчення зарубіжного досвіду професійної підготовки андрагогів має беззаперечно важливе значення для формування й розвитку сучасної системи професійної підготовки педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих в Україні, здійснення її нормативно-правового, науково-методичного, інформаційного забезпечення тощо. Зазначене вище актуалізувало вивчення дисертаційних досліджень у галузі педагогічних наук в Україні, в яких висвітлено досвід підготовки андрагогів у зарубіжних країнах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські науковці здійснюють дослідження, присвячені висвітленню теоретичних, концептуальних засад підготовки педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих в Україні (С. Архипова, Н. Дем’яненко, Л. Лук’янова, О. Самодумська, Л. Тимчук та ін.). Навчально-методичне забезпечення підготовки і професійного розвитку педагогічного персоналу у закладах вищої, післядипломної освіти розроблено й висвітлено у друкованих та електронних педагогічних виданнях В. Вихрущ, М. Гуляєвою, О. Дубасенюк, М. Скрипник, Т. Сорочан та ін. Досвід підготовки андрагогів у зарубіжних країнах візуалізовано у наукових працях Н. Бідюк, К. Годлевської, Л. Лук’янової, О. Огієнко, Н. Постригач, О. Самойленко, О. Теренко, Н. Терехоїної, О. Чугай та ін. Порівняльний аналіз зарубіжної термінології щодо професій, посад педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих здійснено С. Бабушко. Численні праці українських науковців присвячено, зокрема, висвітленню специфіки андрагогічно орієнтованої підготовки педагогічного персоналу в Україні, особливостей формування й розвитку андрагогічної компетентності майбутніх педагогів, а також педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів фахової

передвищої, вищої, післядипломної, неформальної освіти (В. Балута, О. Баніт, С. Ізбаш, Т. Калюжна, В. Піддячий та ін.).

Мета статті – проаналізувати дисертаційні дослідження у галузі педагогічних наук, виконані та захищені українськими науковцями в Україні упродовж 2004 р. – листопада 2020 р., в яких висвітлено зарубіжний досвід підготовки андрагогів, обґрунтувати критерії систематизації виявлених досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку освіти в Україні професійна підготовка андрагогів не набула значного поширення та ознак системності. У цій сфері освітньої діяльності поки що працюють три заклади вищої освіти, а саме: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Водночас в освітній практиці зарубіжних країн накопичено багаторічний досвід підготовки таких фахівців, а на сторінках зарубіжної педагогічної періодики, у наукових і методичних працях розкрито змістові, організаційно-педагогічні та інші особливості їх підготовки, широкий спектр можливостей, перспективні напрями розвитку системи підготовки андрагогів до навчання дорослих.

Перш ніж здійснити аналіз змісту дисертаційних досліджень у галузі педагогічних наук, в яких висвітлено досвід підготовки андрагогів у зарубіжжі, привернемо увагу до питань, пов'язаних із їх систематизацією. Як свідчить аналіз наукових публікацій, сфокусованих на проблемі класифікації науково-педагогічних досліджень, на сучасному етапі розвитку педагогічної науки не розроблено єдиних, усталених підходів для їх систематизації, класифікації. Мають місце термінологічна неузгодженість, систематизація наукових праць за різними несумісними характеристиками «через відсутність конструктивних ознак, на основі яких можна визначити їх клас» (Полонский, 2015). З огляду на це розподіл, систематизація досліджень за певними типами є процесом досить складним і суперечливим. Часто-густо одну й ту саму працю науковці відносять до різних типів, що можна пояснити впливом суб'єктивності уявлень про її наукову новизну, теоретичне і практичне значення, прогностичність одержаних результатів тощо.

У процесі заявленого наукового пошуку нами здійснено обґрунтування критеріїв систематизації захищених дисертаційних досліджень у галузі педагогічних наук в Україні, в яких висвітлено зарубіжний досвід підготовки андрагогів (таблиця 1).

Вважаємо за доцільне підкреслити, що у третьому стовпці складеної автором таблиці подано окремі результати наукового аналізу, одержані у ході здійсненого дослідження. Деталізовані дані щодо кількісної обробки та якісної інтерпретації одержаних результатів буде викладено в окремій публікації.

Таблиця 1

Критерії систематизації захищених дисертаційних досліджень у галузі педагогічних наук в Україні, в яких висвітлено зарубіжний досвід підготовки андрагогів (розроблено автором)

Критерії систематизації	Показники	
	Назва	Характеристики (за результатами здійсненого дослідження)
Особистісно-інформаційний	Приналежність виконавця дослідження до наукової школи	Наукові школи у галузі педагогічних наук в Україні.
	Заклад, установа, де виконано дисертаційне дослідження	ЗВО; наукова установа.
	Цільова група користувачів (кому адресовано дослідження)	Педагогічні працівники закладів формальної (ЗВО, ЗППО) і неформальної освіти; адміністративно-управлінський персонал закладів формальної (ЗВО, ЗППО) і неформальної освіти; урядовці.
Предметно-змістовий	Предмет, тематичний напрям дослідження	Дослідження, сфокусовані на вивченні специфіки підготовки педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих зарубіжних країн; дослідження, в яких зарубіжний досвід підготовки андрагогів розглядається побіжно у контексті розвитку освіти дорослих; дослідження, в яких зарубіжний досвід підготовки андрагогів розглядається побіжно у контексті розвитку корпоративної освіти, внутрішньофірмової підготовки виробничого персоналу.
	Цільова категорія педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих	Андрагоги як педагогічний персонал у цілому; інструктори з навчання дорослих у народних університетах; керівники навчальних гуртків для дорослого населення;

		корпоративні тренери-андрагоги.
	Географічні межі	Європейські країни; країни Північної і Латинської Америки; країни Північно-Східної Азії (Японія, Південна Корея)
	Хронологічні межі	Сучасний період; друга половина XX століття; друга половина XX – початок XXI століття.
Організаційно-процесуальний	Використані методи дослідження	Теоретичні; теоретико-експериментальні (теоретико-практичні).
	Сфера використання одержаних результатів	Освітня практика; наукова діяльність; громадська діяльність; законотворчість.
Науково-ідентифікаційний	Здобуття наукового ступеня	Доктор наук, кандидат наук.
	Шифр спеціальності	13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки; 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти.

Наведені у таблиці 1 критерії систематизації захищених дисертаційних досліджень у галузі педагогічних наук в Україні, в яких висвітлено зарубіжний досвід підготовки андрагогів, можна удосконалювати й використовувати у подальших наукових пошуках у сфері гуманітарних наук в Україні.

Узагальнену інформацію щодо дисертацій, в яких проаналізовано досвід підготовки андрагогів у зарубіжних країнах, викладено у таблиці 2. Слід зазначити, що у процесі цілеспрямованого наукового пошуку нами було виявлено 13 дисертаційних досліджень, виконаних і захищених українськими науковцями в Україні упродовж 2004 – 2020 рр., в яких прямо або опосередковано розглядається досвід підготовки андрагогів у зарубіжних країнах.

Як впливає з табл. 2, нами вивчалися дисертації, які, відповідно до тематичного напрямку здійснених дослідниками наукових пошуків, умовно можна об'єднати у три групи.

Таблиця 2

**Узагальнена інформація про дисертації українських науковців,
 в яких проаналізовано досвід підготовки андрагогів у зарубіжних країнах
 (складено автором)**

Автор, назва дисертації, рік захисту	Предмет дослідження	Наук. ступінь	Шифр спеціальності	Науковий керівник / консультант
<i>Дисертаційні дослідження, сфокусовані на вивченні специфіки підготовки педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих зарубіжних країн</i>				
Чугай О. Ю. ----- Професійна підготовка педагогічного персоналу для системи освіти дорослих у США (2016).	Особливості професійної підготовки педагогічного персоналу для системи освіти дорослих у Сполучених Штатах Америки.	Канд. пед. наук.	13.00.04	<u>Огієнко О. І.</u> , доктор пед. наук, проф.
<i>Дисертаційні дослідження, в яких зарубіжний досвід підготовки андрагогів розглядається побіжно у контексті розвитку освіти дорослих (на здобуття наукового ступеня доктора наук)</i>				
Бідюк Н. М. ----- Теорія і практика професійного навчання безробітних у США (2010).	Система професійного навчання безробітних, основні напрями та дидактичні засади її розвитку в умовах динамічних змін на ринку праці США.	Доктор пед. наук.	13.00.04	<u>Ничкало Н. Г.</u> , доктор пед. наук, проф., академік НАПН України.
Жижко О. А. ----- Становлення та розвиток професійної освіти маргінальних груп населення Мексики та Венесуели (2014).	Особливості функціонування систем професійної освіти маргінальних груп населення Мексики і Венесуели.	Доктор пед. наук.	13.00.04	<u>Лук'янова Л. Б.</u> , доктор пед. наук, проф., член-кор. НАПН України.
Махія Н. В. ----- Тенденції розвитку освіти дорослих у країнах	Нормативно-правові, теоретичні та практичні засади організації освіти дорослих у країнах	Доктор пед. наук.	13.00.01	<u>Гнезділова К. М.</u> , доктор пед. наук, проф.

Європейського Союзу (2019).	Євросоюзу в другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст.			
Огієнко О. І. ----- Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах (друга половина ХХ століття) (2009).	Провідні тенденції та закономірності розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах у другій половині ХХ століття.	Доктор пед. наук.	13.00.01	<u>Ничкало Н. Г.</u> , доктор пед. наук, проф., академік НАПН України.
Самойленко О. А. ----- Тенденції розвитку освіти дорослих у Словаччині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) (2019).	Провідні тенденції розвитку освіти дорослих у Словаччині у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття.	Доктор пед. наук.	13.00.01	<u>Дубасенюк О. А.</u> , доктор пед. наук, проф.
Теренко О. А. ----- Тенденції розвитку освіти дорослих у США і Канаді (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) (2020).	Тенденції та особливості розвитку освіти дорослих у Сполучених Штатах Америки у другій половині ХХ – початку ХХІ століття.	Доктор пед. наук.	13.00.04	<u>Огієнко О. І.</u> , доктор пед. наук, проф.
<i>Дисертаційні дослідження, в яких зарубіжний досвід підготовки андрагогів розглядається побіжно у контексті розвитку освіти дорослих (на здобуття наукового ступеня кандидата наук)</i>				
Богів Е. І. ----- Становлення і розвиток народних університетів у Німеччині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) (2015).	Становлення і розвиток народних університетів як складової неформальної освіти дорослих у Німеччині.	Канд. пед. наук.	13.00.01	<u>Лук'янова Л. Б.</u> , доктор пед. наук, проф., член-кор. НАПН України.
Давидова В. Д. ----- Неформальна освіта дорослих у навчальних гуртках Швеції (2008).	Неформальна освіта дорослих у навчальних гуртках як компонент шведської системи освіти.	Канд. пед. наук.	13.00.01	<u>Лещенко М. П.</u> , доктор пед. наук, проф.

<p>Терьохіна Н. О. ----- Організаційно-педагогічні засади розвитку неформальної освіти дорослих у США (остання чверть ХХ–ХХІ століття) (2015).</p>	<p>Теоретичні, нормативні, структурні, змістові та процесуальні засади розвитку неформальної освіти дорослих як складової системи освіти дорослих у США в останній чверті ХХ – початку ХХІ століття.</p>	<p>Канд. пед. наук.</p>	<p>13.00.01</p>	<p><u>Огієнко О. І.</u>, доктор пед. наук, проф.</p>
<p><i>Дисертаційні дослідження, в яких зарубіжний досвід підготовки андрагогів розглядається побіжно у контексті розвитку корпоративної освіти, внутрішньофірмової підготовки виробничого персоналу</i></p>				
<p>Баніт О.В. ----- Системи професійного розвитку менеджерів у транснаціональних корпораціях Німеччини і Польщі (2018).</p>	<p>Теоретичні й методологічні засади професійного розвитку менеджерів транснаціональних корпорацій Німеччини і Польщі.</p>	<p>Доктор пед. наук.</p>	<p>13.00.04</p>	<p><u>Лук'янова Л. Б.</u>, доктор пед. наук, проф., член-кор. НАПН України.</p>
<p>Литовченко І. М. ----- Теорія і практика корпоративної освіти у Сполучених Штатах Америки (2018).</p>	<p>Методологічні, теоретичні і практичні засади корпоративної освіти у Сполучених Штатах Америки в умовах суспільних змін.</p>	<p>Доктор пед. наук.</p>	<p>13.00.04</p>	<p><u>Огієнко О. І.</u>, доктор пед. наук, проф.</p>
<p>Пазюра Н. В. ----- Теорія і практика внутрішньофірмової підготовки виробничого персоналу в Японії та Південній Кореї» (2014).</p>	<p>Тенденції та основні напрями розвитку внутрішньофірмової підготовки виробничого персоналу в Японії і Південній Кореї.</p>	<p>Доктор пед. наук.</p>	<p>13.00.04</p>	<p><u>Ничкало Н. Г.</u>, доктор пед. наук, проф., академік НАПН України.</p>

Отже, дослідницький пошук було спрямовано на аналіз: 1) дисертацій, сфокусованих на вивченні специфіки підготовки педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих зарубіжних країн; 2) дисертацій, в яких зарубіжний досвід підготовки андрагогів розглядається побіжно у контексті розвитку освіти дорослих; 3) дисертацій,

в яких зарубіжний досвід підготовки андрагогів розглядається побіжно у контексті розвитку корпоративної освіти, внутрішньофірмової підготовки виробничого персоналу.

Водночас вважаємо за доцільне наголосити, що ми не ставили за мету здійснити вивчення дисертаційних робіт, присвячених аналізу особливостей підготовки фахівців вузькопрофесійного спрямування до навчання дорослих (андрагогів – викладачів окремих дисциплін, менеджерів освіти тощо). На нашу думку, цей напрям потребує організації і проведення окремих науково-педагогічних досліджень.

Результати нашого наукового пошуку дають підстави для висновку про те, що станом на листопад 2020 р. в Україні захищено лише одне дисертаційне дослідження, *сфокусоване винятково на специфіці підготовки педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих зарубіжних країн*. Йдеться про дисертацію О.Чугай «Професійна підготовка педагогічного персоналу для системи освіти дорослих у США» (2016). Дослідницею вперше в українській педагогічній науці здійснено цілісний аналіз проблеми професійної підготовки педагогічного персоналу для системи освіти дорослих у США; проаналізовано її становлення й особливості розвитку, розроблено відповідну періодизацію (чотири періоди); виокремлено структурні, змістові, процесуальні особливості підготовки андрагогів; визначено перспективні напрями розвитку професійної підготовки фахівців-андрагогів та окреслено можливості використання прогресивних ідей американського досвіду для реформування української системи освіти на національному й інституційному рівнях (Чугай, 2016, с. 11).

О.Чугай систематизовано різноманітні програми підготовки андрагогів у США та об'єднано їх у такі групи: програми освіти дорослих; програми лідерства в освіті дорослих; програми міждисциплінарного характеру (Чугай, 2016, с. 201). Авторкою доведено, що американські університети здійснюють підготовку педагогів для дорослих за магістерськими та докторськими програмами і кожен заклад самостійно визначає перелік компетентностей андрагога. Водночас дослідницею виявлено, що у переважній більшості університетів у цьому процесі беруть до уваги доповідь «Компетентності XXI століття», що дозволяє виокремити шістнадцять компетентностей за п'ятьма блоками: аналітичні вміння, міжособистісне спілкування, працездатність, обробка інформації, здатність до змін (Чугай, 2016, с. 201, 153). За О.Чугай, в американських університетах значного поширення набули інтерактивні, проєктні, кооперативні, дистанційні технології навчання, а серед пріоритетних форм організації навчання виокремлено групову роботу, серед актуальних методів навчання – проблемно-пошукові, евристичні; упродовжують активні моделі навчання (фасилітаційна, модель Д. Колба, модель «рефлексуючого практика Г. Діна») (Чугай, 2016, с. 154). Важливого практичного значення набуває сформульований О. Чугай висновок про те,

що в американській освітній практиці використовується широкий арсенал методів і методик оцінювання теоретичної і практичної готовності майбутніх андрагогів до професійної діяльності (метод проєктів (проєкт Кепстоун), кейс-метод, персональне есе, «рефлексивні роздуми», портфоліо, презентації тощо; методики самооцінювання та взаємооцінювання) (Чугай, 2016, с. 154).

Дисертаційні дослідження, в яких зарубіжний досвід підготовки андрагогів розглядається побіжно у контексті розвитку освіти дорослих. У дисертаційному дослідженні Н. Бідюк проаналізовано теорію та практику професійного навчання безробітних у США (Бідюк, 2009). В окремому розділі науковицею охарактеризовано педагогічний персонал системи освіти дорослих у США: викладено сутність, зміст, психолого-педагогічні умови соціально-педагогічної діяльності андрагогів, деталізовано специфіку підготовки педагогічного персоналу для навчання і роботи з безробітними у вищих навчальних закладах США, ключові професійно-педагогічні компетентності андрагогів. Н. Бідюк доведено, що професійна підготовка андрагогів у США ґрунтується на концепції неперервної освіти. Як свідчить цитоване дослідження, така підготовка здійснюється шляхом здобуття освіти за програмами професійного навчання, що передбачають отримання офіційних дипломів, а також в умовах післядипломної та додаткової освіти (Бідюк, 2009, с. 343). Авторкою обґрунтовано висновки про те, що професійна підготовка андрагогів здійснюється «на міждисциплінарній основі шляхом інтеграції загальнонаукових, професійних і спеціалізованих знань, а також широкого запровадження елективних курсів», що уможливує триступенева система, якою передбачено «отримання ґрунтовної фундаментальної, андрагогічної і практичної підготовки, а також підготовки до науково-дослідної роботи» (Бідюк, 2009, с. 343). За Н. Бідюк, у США значна увага приділяється професійному розвитку й саморозвитку андрагогів в умовах неформальної та інформальної освіти, що, зокрема, передбачає навчання у рамках національних і міжнародних програм, ініційованих фондами, асоціаціями тощо (Бідюк, 2009).

Як свідчать результати нашого наукового пошуку, у дисертації О. Жижко «Становлення та розвиток професійної освіти маргінальних груп населення Мексики та Венесуели» в окремому підрозділі висвітлено деякі аспекти підготовки педагогічного персоналу для роботи з маргіналами (Жижко, 2014). Дослідницею доведено, що професійна підготовка андрагогів у Мексиці й Венесуелі здійснюється в умовах формального (професійно-андрагогічна та післядипломна андрагогічна освіта) й неформального особистісно орієнтованого навчання у державних і приватних закладах на основі інтегративного, міждисциплінарного, андрагогічного, лідіоцентричного, акмеологічного підходу, що сприяє розвитку професійної компетентності педагогічного персоналу, який працює з дорослими (Жижко, 2014). За О. Жижко, програми з підготовки й

підвищення кваліфікації педагогічного персоналу (інструкторів) для професійної освіти маргінальних груп населення пропонують Рада з освіти дорослих Латинської Америки, Національна рада з освіти для життя й праці, Міжамериканська федерація освіти дорослих, Регіональний центр фундаментальної освіти в Латинській Америці, Міжнародний інститут андрагогіки, Національний інститут освіти дорослих Мексики, національні університети, педагогічні університети тощо (Жижко, 2014). Як свідчить дослідження (Жижко, 2014), розроблення навчальних програм з підготовки педагогічного персоналу для роботи з дорослими (інструкторів-андрагогів, тьюторів) здійснюється з урахуванням рекомендацій міжнародних організацій щодо зв'язку між соціально-культурним середовищем й освітою дорослих, ролі тьютора в управлінні освітою дорослих, попереднього досвіду роботи з дорослими тощо; в їхній підготовці використовуються інтерактивні технології навчання, серед яких значного поширення набули проєктні.

Зазначимо, що у дисертації Н. Махині, присвяченій висвітленню тенденцій розвитку освіти дорослих у країнах Європейського Союзу, зокрема, акцентовано увагу на підготовці андрагогів (тренерів, тьюторів, фасилітаторів, коучів) (Махиня, 2019). Автором здійснено аналіз окремих європейських документів щодо підготовки педагогічного персоналу для сфери освіти дорослих, професійних і кваліфікаційних стандартів викладача для дорослих, викладено сутність професії андрагога, кваліфікаційні вимоги до таких фахівців. Дослідницею зроблено висновки про те, що підготовка андрагогів здійснюється у форматі допрофесійного та професійного навчання й «становить окремий напрям освіти фахівців, і в структурі більшості закордонних закладів вищої освіти функціонують кафедри освіти дорослих, співробітники яких здійснюють андрагогічні наукові дослідження та підготовку фахівців-андрагогів»; підготовку фахівців для сфери освіти дорослих ЗВО здійснюють «через магістратуру, докторантуру, мережу програм додаткової професійної освіти, а також шляхом використання різноманітних джерел для самовдосконалення, самоосвіти, щоб посприяти особистісному й професійному зростанню» (Махиня, 2019, с. 324-332, 353).

Особливу увагу Н. Махинею (2019) приділено висвітленню проблеми використання онлайн навчання (курсів і програм) для професійного розвитку фахівців у сфері освіти дорослих, характеристиці чинників, що сприяють використанню андрагогами онлайн програм професійного розвитку (зміст курсу, технічна підтримка, формування командного духу, часові межі та стимули тощо), онлайн-ресурсів для професійного розвитку (професійна література, чати і блоги, платформи), особливостей визнання результатів неформального навчання тощо.

У дисертаційному дослідженні О. Теренко «Тенденції розвитку освіти дорослих у США і Канади (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)», зокрема, акцентовано увагу на окремих особливостях

підготовки і сертифікації фахівців з освіти дорослих у досліджуваних країнах. Науковицею виявлено, що: підготовка фахівців у галузі освіти дорослих здійснюється у понад 60 американських закладах вищої освіти; ті, хто навчається за бакалаврськими й магістерськими програмами, можуть додатково опанувати програму з освіти дорослих (денний, вечірній, недільний, дистанційний формати) та отримати додатковий сертифікат; курси з підготовки до роботи з дорослими проводять Літні школи, які організовують американські університети; короткотермінові курси з підготовки до навчання дорослих функціонують в університетах і коледжах (Теренко, 2020). За О. Теренко, у наявних варіантах оволодіння професійними компетентностями андрагога у США їх спільними характеристиками є базування на особистісно-орієнтованій моделі професійної підготовки андрагога, її практикоорієнтованість, варіативність, елективність курсів і навчальних програм підготовки, широке застосування інноваційних технологій, дистанційного навчання, можливість підготовки за персоналізованими освітніми програмами тощо.

У дисертаційному дослідженні О. Огієнко «Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах (друга половина XX століття)» (Огієнко, 2006), зокрема, обґрунтовано взаємозв'язок між ефективністю функціонування систем освіти дорослих і рівнем сформованості професійної компетентності педагога для дорослих, проаналізовано особливості професійної підготовки андрагогічного персоналу у досліджуваних країнах на основі «піраміди андрагогічного персоналу» Е. Хоула з урахуванням специфіки виконання ними декількох професійних ролей. Науковицею здійснено аналіз змісту теоретичної підготовки педагога для дорослих у Данії, Швеції та Норвегії, а також охарактеризовано моделі професійної підготовки андрагогів (педагогів для дорослих), що доповнюють одна одну й відповідають потребам фахівців широкого й вузького профілів (Огієнко, 2006, с. 25). За О. Огієнко, йдеться про такі моделі професійної підготовки андрагогів: академічну (передбачає поєднання теоретичної і практичної підготовки); проблемно-орієнтовану (спрямована на підготовку педагогів у межах конкретного напрямку освіти дорослих); практико-орієнтовану (їй притаманні незначна теоретична підготовка й спрямованість на підготовку фахівців для конкретних типів освітніх закладів) (Огієнко, 2006, с. 25).

Виявлено, що у дисертації О. Самойленко «Тенденції розвитку освіти дорослих у Словаччині (друга половина XX – початок XXI століття)» (Самойленко, 2019) окремий підрозділ присвячено аналізу словацького досвіду підготовки фахівців у галузі освіти дорослих (андрагогів, тренерів, лекторів тощо). Науковицею доведено, що у досліджуваній країні профільну освіту передбачено лише для тих фахівців, які задіяні у роботі з дорослими у різноманітних закладах освіти, в яких за умовами акредитації фахівці повинні мати освіту андрагога (Самойленко, 2019, с. 326). Так, для педагогів у галузі освіти дорослих, які пройшли навчання у закладах вищої

освіти на учительських програмах, не існує обов'язкової вимоги щодо спеціальної андрагогічної підготовки. Водночас, як свідчить дослідження О. Самойленко, «акредитовані спеціальні навчальні програми подальшої освіти однією із умов для фахівця у галузі освіти дорослих визначають наявність відповідної освіти андрагога» (Самойленко, 2019, с. 463). Дослідницею наголошено, що у Словацькій Республіці в основу підготовки фахівців у галузі освіти дорослих покладено кваліфікаційно-компетентнісний підхід. За О. Самойленко, зміст підготовки реалізується через спеціальні й загальні навчальні предмети, вивчення яких сприяє формуванню й розвитку спеціальної (андрагогічної), методичної, соціально-психологічної, диференціально-психологічної, рефлексивної та індивідуально-особистісної компетентності фахівців у галузі освіти дорослих (Самойленко, 2019, с. 338). У словацьких закладах вищої освіти підготовку андрагогів та андрагогічні наукові дослідження також здійснюють викладачі кафедр освіти дорослих (Самойленко, 2019, с. 338).

Доцільно підкреслити, що у дисертаційному дослідженні Е. Богів «Становлення і розвиток народних університетів у Німеччині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття» (Богів, 2015), зокрема, проаналізовано особливості підготовки персоналу (інструкторів) для роботи з дорослими у народних університетах Німеччини. Дослідницею виявлено, що така підготовка здійснюється на підготовчих курсах, які дають можливість отримати базову (додаткову) кваліфікацію для викладачів народних університетів, які працюватимуть у таких закладах (Богів, 2015). Вони функціонують у народних університетах в усіх регіонах Німеччини.

За Е. Богів, слухачі – інструктори з навчання дорослих у народних університетах Німеччини мають можливість навчатися на спеціалізованих підготовчих та інших курсах у різних навчальних закладах різних федеральних земель, а для інструкторів з мови та охорони здоров'я передбачено можливість здобуття додаткової фахової кваліфікації (Богів, 2015). Особливу увагу дисертантка приділила висвітленню питання підготовки викладачів (інструкторів-андрагогів) для роботи з дорослими у діяльності Інституту міжнародної співпраці Німецької Асоціації народних університетів (заходи з загальноосвітньої та професійної підготовки; створення професійної мережі; розроблення навчально-методичних матеріалів, концепцій і програм; організація та проведення науково-педагогічних досліджень, поширення їх результатів; моніторинг та оцінювання навчальних програм тощо).

Здійснений нами науковий пошук дає підстави для висновку про те, що у дисертації В. Давидової «Неформальна освіта дорослих у навчальних гуртках Швеції», зокрема, проаналізовано специфіку підготовки керівників навчальних гуртків для дорослого населення. Авторкою доведено важливість взаємодії інституцій формальної і неформальної освіти щодо професійної підготовки кадрів для

народних вищих шкіл і здійснення досліджень фолкбілднінгу, їх законодавчої, фінансової підтримки на рівні держави. За В. Давидовою, підготовка керівників гуртків, викладацьких кадрів для народних вищих шкіл здійснюється у державних вищих навчальних закладах, а також «у народних вищих школах на спеціальних короткотермінових курсах, які, в свою чергу, можуть організовувати навчальні гуртки з підготовки керівників гуртків» (Давидова, 2008, с. 10, 13, 16). Дослідницею виявлено, що підготовка керівників гуртків спрямована на «формування функціональних компетентностей (компетентність особистого вдосконалення, соціальна, громадянська, комунікативна, культурологічна, ідеологічна компетентність і компетентність динамічного світосприймання)», є практично-орієнтованою, цілеспрямованою й здійснюється шляхом моделювання реального навчального процесу (Давидова, 2008, с. 16). В. Давидовою обґрунтовано висновок про те, що від керівників навчальних гуртків не вимагається наявність професійної педагогічної освіти, водночас серед обов'язкових вимог – спеціальна підготовка для майбутніх керівників навчальних гуртків (передбачає спрямованість на формування компетенцій щодо предмета викладання в гуртку, шляхів створення позитивного пізнавального середовища, мотивації дорослих до навчання, опанування методик навчання, які використовуються у навчальних гуртках для дорослих тощо) (Давидова, 2008, с. 13-14). Спеціальна підготовка майбутніх керівників навчальних гуртків здійснюється на відповідних семінарах тощо.

У дисертаційному дослідженні Н. Терьохіної (Терьохіна, 2015), присвяченому висвітленню організаційно-педагогічних засад розвитку неформальної освіти дорослих у США (остання чверть XX – початок XXI століття), зокрема, доведено, що підготовка андрагогів у США здійснюється з 20-х років минулого століття, й спрямовується на формування андрагогічних компетентностей, стимулювання особистісного розвитку фахівця-андрагога. За Н. Терьохіною, підготовка педагогів для дорослих у США вирізняється гнучкістю форм, видів і рівнів освіти; розмаїттям термінів навчання; відкритістю й варіативністю, практичною зорієнтованістю, міждисциплінарністю навчальних програм тощо. Дисертанткою наголошено, що забезпеченню взаємозв'язку теорії з практикою сприяє впровадження концепції «рефлексуючого практика», що слугує підґрунтям професійної підготовки андрагога.

Дисертаційні дослідження, в яких зарубіжний досвід підготовки андрагогів розглядається побіжно у контексті розвитку корпоративної освіти, внутрішньофірмової підготовки виробничого персоналу. У дисертації О. Баніт «Системи професійного розвитку менеджерів у транснаціональних корпораціях Німеччини і Польщі» з-поміж іншого акцентовано увагу на проблемі педагогічної підготовки викладачів, тренерів для роботи з персоналом у транснаціональних корпораціях (Баніт, 2018). Дослідницею виявлено комплексність у формуванні тренерсько-викладацького складу у транснаціональних корпораціях досліджуваних

країн, що передбачає урахування «цілей навчання, тематики й обсягу програм, категорій й кількості співробітників, яких необхідно навчити, а також вимог до рівня майстерності викладачів і тренерів». За О. Баніт, програми з педагогічної підготовки тренерів зазвичай розробляються й упроваджуються спільно з місцевими інститутами, університетами та іншими закладами (Баніт, 2018).

Вважаємо за доцільне акцентувати увагу на тому, що у дисертаційному дослідженні І. Литовченко «Теорія і практика корпоративної освіти у Сполучених Штатах Америки» окремий розділ присвячено висвітленню особливостей підготовки андрагогічного персоналу для системи корпоративної освіти у США (Литовченко, 2018). Авторкою виявлено, що: навчання персоналу в організаціях здійснюють три категорії фахівців: фахівці в сфері освіти дорослих; особи зі знанням виробництва й відповідною технічною освітою, які не мають андрагогічної підготовки; особи зі знанням виробництва й технічною освітою, які є також фахівцями у сфері освіти дорослих; для підготовки тренерів розроблено два види програм – сертифіковані, що передбачають оцінювання знань і вмінь використовувати ці знання в процесі навчання працівників компанії, і програми, що передбачають отримання вчених ступенів (Литовченко, 2018, с. 371, 382). Науковицею висвітлено специфіку бакалаврських, магістерських і докторських програм закладів вищої освіти для практиків у галузі навчання й розвитку людських ресурсів, наголошено на високій популярності серед корпоративних тренерів тематичних тренінгів з розвитку професійних компетентностей (Литовченко, 2018, с. 375-377).

За І. Литовченко, тренери мають широкі можливості здобуття відповідної освіти й учених ступенів у закладах вищої освіти: у школах бізнесу впроваджено програми підготовки бакалаврів і магістрів у галузі управління людськими ресурсами, на педагогічних факультетах – програми підготовки бакалаврів і магістрів у галузі розвитку людських ресурсів, на факультетах психології – курси з навчання й розвитку персоналу у складі програм підготовки бакалаврів і магістрів у галузі промислової та організаційної психології (Литовченко, 2018). Як свідчить аналіз цитованої дисертації, у великих університетах слухачі мають можливість обирати курси одночасно на різних факультетах, передбачені програмами у сфері навчання й розвитку персоналу. Науковицею обґрунтовано висновки про те, що «різнопрофільне спрямування факультетів, що здійснюють підготовку тренерів, пояснюється різноманітністю компетентностей, якими вони повинні володіти», а «академічні програми в галузі розвитку людських ресурсів передбачають вивчення теорії навчання дорослих, розробки курикулумів, технологій навчання, навичок презентації, планування й управління навчальною діяльністю» (Литовченко, 2018, с. 376-377). І. Литовченко виявлено, що підготовка фахівців у сфері розвитку людських ресурсів у США здійснюється «відповідно до програм, за результатами оволодіння якими видаються відповідні сертифікати або присвоюються

наукові ступені бакалавра, магістра й доктора філософії». Дослідницею акцентовано увагу на тому, що значна частина фахівців у галузі корпоративної освіти працює без офіційного підтвердження рівня своєї кваліфікації, оскільки для роботи в цій освітній галузі наявність сертифіката чи диплома про вищу освіту не є обов'язковою. Авторкою зазначено, що у підготовці таких фахівців важливу роль відіграють професійні організації (Литовченко, 2018, с. 379, 382).

У ході здійсненого Н. Пазюрою наукового дослідження «Теорія і практика внутрішньофірмової підготовки виробничого персоналу в Японії та Південній Кореї» (Пазюра, 2014), зокрема, встановлено, що в Японії підготовка педагогічного персоналу (інструкторів, менторів, коучів, супервізорів) здійснюється шляхом формального навчання, одержання спеціальних ліцензій; одержання ліцензії, сертифікату інструктором можливе за умови складання відповідного тестування на основі досвіду практичної роботи, а також після навчання на підготовчих курсах, складання кваліфікаційних іспитів тощо (Пазюра, 2014). За Н. Пазюрою, супервізорів для неформальної підготовки на робочому місці готують відповідно до акредитованих програм «Підготовка в межах промисловості для супервізорів», які ґрунтуються на засадах андрагогіки. Підготовка супервізорів у межах промисловості здійснюється за трьома професійними програмами J-program (J – від англ. «job» – «робота»); програма професійних інструкцій Job Instruction (JI); програма професійних методів Job Methods (JM); програма професійних (робочих) взаємовідносин Job Relations (JR) (Пазюра, 2014).

На основі аналізу значного масиву законодавчих документів Н. Пазюрою виявлено, що інструктори професійної підготовки мають закінчити курси інструкторів професійної підготовки і бути сертифікованими Міністерством праці Південної Кореї щодо здійснення діяльності. Дослідницею виявлено, що курси підготовки для інструкторів можуть відкривати «уряд, місцеві уряди, державні організації або корпорації, акредитовані Міністерством праці», а підвищення кваліфікації інструкторів здійснюється Міністерством праці або приватними особами за фінансової підтримки Міністерства праці (Пазюра, 2014). За Н. Пазюрою, навчання інструкторів державної професійної підготовки здійснюється упродовж 4-х років на базі політехнічного університету, в якому впроваджено магістерські програми для тих, хто має освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавр з цього напрямку, а також прикладні дослідницькі курси та курси підвищення кваліфікації (Пазюра, 2014). Як свідчать результати наукового пошуку Н. Пазюри, для здійснення педагогічної діяльності в південнокорейських компаніях педагогічний персонал має володіти навичками функціональних консультантів (з академічною освітою не нижче магістерського рівня) у промисловій галузі, психолога-консультанта та організатора навчальної діяльності, а також достатнім рівнем знань щодо сучасних технологій навчання (Пазюра, 2014). Науковицею доведено, що

запорукою індивідуалізації, диференціації професійного навчання різних категорій працівників є професійно-педагогічна компетентність педагогічного персоналу, що уособлює поєднання загальнонаукової, психологічної, психофізіологічної, дидактичної, організаційної, інформаційно-комунікаційної, нормативно-правової, гендерної, діагностичної, предметної складових. У дисертації Н. Пазюри обґрунтовано висновок про те, що розвиток професійно важливих якостей педагогічного персоналу забезпечується шляхом упровадження науково-обґрунтованого поєднання психолого-педагогічної і фахової підготовки, участі у різноманітних програмах професійного розвитку, співпраці з різними професійними організаціями, асоціаціями тощо (Пазюра, 2014).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, за результатами нашого наукового пошуку на основі розроблених автором критеріїв здійснено систематизацію захищених в Україні дисертацій у галузі педагогічних наук, в яких висвітлено зарубіжний досвід підготовки андрагогів, деталізовано особистісно-інформаційний, предметно-змістовий, організаційно-процесуальний, науково-ідентифікаційний критерії систематизації досліджень. Виявлено, що у дисертаціях українських науковців викладено окремі концептуальні, теоретичні засади професійної підготовки сучасних фахівців-андрагогів в окремих європейських країнах, США, Канаді, Мексиці та Венесуелі, а також змістові, організаційні, процесуальні аспекти такої підготовки. Авторами цитованих дисертацій здійснено переклад зарубіжних програм з підготовки андрагогів, розроблено авторські курси з освіти дорослих та її науково-методичне забезпечення, обґрунтовано рекомендації щодо використання досвіду зарубіжних країн у закладах освіти в Україні тощо. На наше переконання, одержані дослідниками результати стануть не лише підґрунтям для подальших наукових пошуків у сфері освіти дорослих, а й сприятимуть розробленню та впровадженню програм підготовки і підвищення кваліфікації педагогічного персоналу закладів формальної і неформальної освіти дорослих, освітніх програм з підготовки андрагогів (у ЗВО), розробленню професійного стандарту за професією «Андрогог» тощо. Вони також сприятимуть подальшому вдосконаленню змісту педагогічної освіти із урахуванням культурно-освітніх потреб, індивідуальних інтересів, цільового спрямування навчання, посадових обов'язків фахівців-андрагогів, попередньо здобутої ними освіти, досвіду діяльності тощо.

Перспективним напрямом наукових пошуків вважаємо подальше розроблення, удосконалення критеріїв систематизації науково-педагогічних досліджень у сфері освіти дорослих.

Список використаних джерел

- Баніт, О. В. (2018). *Системи професійного розвитку менеджерів у транснаціональних корпораціях Німеччини і Польщі*: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ: ІПОД імені Івана Зязюна НАПН України.

- Бідюк, Н. М. (2010). *Теорія і практика професійного навчання безробітних у США*: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ: ІПООД АПН України.
- Богів, Е. І. (2015). *Становлення і розвиток народних університетів у Німеччині (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)*: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Хмельницький: Хмельницький гуманітар.-пед. акад.
- Давидова, В. Д. (2008). *Неформальна освіта дорослих у навчальних гуртках Швеції*: автореферат дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка.
- Жижко, О. А. (2014). *Становлення та розвиток професійної освіти маргінальних груп населення Мексики та Венесуели*: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ: ІПООД НАПН України.
- Литовченко, І. М. (2018). *Теорія і практика корпоративної освіти у Сполучених Штатах Америки* : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ: ІПООД НАПН України.
- Махinya, Н. В. (2019). *Тенденції розвитку освіти дорослих у країнах Європейського Союзу*: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького.
- Огієнко, О. І. (2009). *Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах (друга половина ХХ століття)*: автореф. дис ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Київ: ІПООД АПН України.
- Пазюра, Н. В. (2014). *Теорія і практика внутрішньофірмової підготовки виробничого персоналу в Японії та Південній Кореї*: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ: ІПООД НАПН України.
- Полонский, В. М. (2015). *Классификация педагогических и междисциплинарных исследований. Образовательные технологии*, 3, 29-45.
- Самойленко, О. А. (2019). *Тенденції розвитку освіти дорослих у Словаччині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)*: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Житомир: ЖДУ ім. Івана Франка.
- Теренко, О. А. (2020). *Тенденції розвитку освіти дорослих у США і Канаді (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)*: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ: ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України.
- Терьохіна, Н. О. (2015). *Організаційно-педагогічні засади розвитку неформальної освіти дорослих у США (остання чверть ХХ – ХХІ століття)*: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка.
- Чугай, О. Ю. (2016). *Професійна підготовка педагогічного персоналу для системи освіти дорослих у США*: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ: ІПООД НАПН України.

References (translated and transliterated)

- Banit, O. V. (2018). *Systemy profesiinoho rozvytku menedzheriv u transnatsionalnykh korporatsiakh Nimechchyny i Polshchi [Systems of managers' professional development in transnational corporations in Germany and Poland]*. DSc thesis. Kyiv [in Ukrainian].
- Bidiuk, N. M. (2010). *Teoriia i praktyka profesiinoho navchannia bezrobotnykh u*

- SShA [Theory and practice of professional studies of unemployed persons is in the USA]. DSc thesis. Kyiv [in Ukrainian].
- Bohiv, E. I. (2015). Stanovlennia i rozvytok narodnykh universytetiv u Nimechchyni (druga polovyna XX – pochatok XXI st.) [Formation and Development of Folk Universities in Germany (Second Half of the XXth – Beginning of the XXIst Centuries)]. PhD thesis. Khmelnytskyi [in Ukrainian].
- Davydova, V. D. (2008). Neformalna osvita doroslykh u navchalnykh hurtkakh Shvetsii [Nonformal education of adults is in the educational groups of Sweden]. PhD thesis abstract. Kyiv [in Ukrainian].
- Zhyzhko, O. A. (2014). Stanovlennia ta rozvytok profesiinoi osvity marhinalnykh hrup naselennia Meksyky ta Venesuely [Becoming and development of trade education of marginal/nikh groups of population of Mexico and Venezuela]. DSc thesis. Kyiv [in Ukrainian].
- Lytovchenko, I. M. (2018). Teoriia i praktyka korporatyvnoi osvity u Spoluchenykh Shtatakh Ameryky [Theory and practice of corporate education in the United States of America]. DSc thesis. Kyiv [in Ukrainian].
- Makhynia, N. V. (2019). Tendentsii rozvytku osvity doroslykh u krainakh Yevropeiskoho Soiuzu [Trends in Adult Education Development in the European Union Countries]. DSc thesis. Cherkasy [in Ukrainian].
- Огієнко, О. І. (2009). Tendentsii rozvytku osvity doroslykh u skandinavskykh krainakh (druga polovyna XX stolittia) [Tendency of adult education development in Scandinavian Countries (Second half of XX century)]. DSc thesis abstract. Kyiv [in Ukrainian].
- Paziura, N.V. (2014). Teoriia i praktyka vnutrishnofirmovoi pidgotovky vyrobnychoho personalu v Yaponii ta Pivdennii Korei [Theory and practice of corporate training of labour force in Japan and South Korea]. DSc thesis. Kyiv [in Ukrainian].
- Polonskyi, V. M. (2015). Klassyfykatsiia pedahohycheskykh y mezhdystryplynarnykh yssledovanyi [Classification of pedagogical and mezhdisciplinary researches]. *Obrazovatelnye tekhnolohyy*. 3, 29-45 [in Russian].
- Samoilenko, O. A. (2019). Tendentsii rozvytku osvity doroslykh u Slovachchyni (druga polovyna XX – pochatok XXI stolittia) [Trends in the development of adult education in Slovakia (second half of XX – beginning of XXI century)]. DSc thesis. Zhytomyr [in Ukrainian].
- Terenko, O. A. (2020). Tendentsii rozvytku osvity doroslykh u SShA i Kanadi (druga polovyna XX – pochatok XXI stolittia) [Trends in the development of adult education in the United States of America and Canada (the second half of the XX – beginning of the XXI century)]. DSc thesis. Kyiv [in Ukrainian].
- Terokhina, N. O. (2015). Orhanizatsiino-pedahohichni zasady rozvytku neformalnoi osvity doroslykh u SShA (ostannia chvert XX – XXI stolittia) [Organizational and pedagogical foundations of the development of non-formal adult education in the USA (last quarter of XX – beginning of XXI century)]. PhD thesis. Sumy [in Ukrainian].
- Chuhai, O. Yu. (2016). Profesiina pidgotovka pedahohichnoho personalu dlia systemy osvity doroslykh u SShA [Professional preparation of teaching personnel for adult education system in the USA]. PhD thesis. Kyiv [in Ukrainian].